

COVID-19 KRİZİNDE KÜRESEL ASKERİ HARCAMALARIN SEYRİ

TREND ANALİZİ AĞUSTOS 2020

İşbu eserde yer alan veriler/bilgiler, yalnızca bilgi amaçlı olup, bu eserde bulunan veriler/bilgiler tavsiye, reklam ya da iş geliştirme amacına yönelik değildir. STM Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. işbu eserde sunulan verilerin/ bilgilerin içeriği, güncelliği ya da doğruluğu konusunda herhangi bir taahhüde girmemekte, kullanıcı veya üçüncü kişilerin bu eserde yer alan verilere/bilgilere dayanarak gerçekleştirecekleri eylemlerden ötürü sorumluluk kabul etmemektedir. Bu eserde yer alan bilgilerin her türlü hakkı STM Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş.'ye aittir. Yazılı izin olmaksızın işbu eserde yer alan bilgi, yazı, ifadenin bir kısmı veya tamamı, herhangi bir ortamda hiçbir şekilde yayımlanamaz, çoğaltılamaz, işlenemez.

 STM ThinkTech

1. GİRİŞ

Tarihsel olarak, her ülke her zaman diğer ülkelerin savunma sistemini bilmek ister ve diğer uluslardan daha iyi inşa edilmiş ve verimli bir savunma sistemi geliştirmek için sürekli çaba sarf eder. Dolayısıyla, bir ülkenin askeri harcamalarının büyüklüğü ve örüntüsü sadece milli gelirine veya finansal yeteneğine değil çeşitli faktörlere de bağlıdır. Bunlar arasında ekonomik, ekonomik olmayan, iç, dış, politik, coğrafi, jeopolitik ve jeostratejik faktörler sayılabilir.

Savunma harcamaları, bir ülkenin potansiyel askeri kapasitesini ölçmenin doğrudan yollarından biridir. Ülkeler arasındaki savunma harcamalarını karşılaştırmak, göreceli askeri gücün yararlı bir göstergesi olabilir. Harcama kalıpları aynı zamanda savunma tahsislerinde artış veya azalışa neden olan önemli ekonomik, siyasi ve toplumsal olayları da ortaya çıkarabilir.

Küresel savunma harcamaları, 2019 yılında ani bir sıçrama kaydetmiştir. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsünün (Stockholm International Peace Research Institute -SIPRI) “Dünya 2019 Askeri Harcamalar Raporu”na göre^[1] savunma harcamaları 2019 yılında bir önceki yıla göre yüzde 3,6 artarak 1 trilyon 917 milyar dolara çıkmış ve 1988 yılından bu yana en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

2019 yılındaki bu ani sıçrama 2020 yılında da küresel savunma harcamalarının artışını sürdüreceği yönündeki tahminlerin dile getirilmesine yol açmıştır. Örneğin Deloitte, Aralık 2019’da yayınladığı “2020 Küresel Havacılık ve Savunma Sanayii Öngörülleri” raporunda, “Artan küresel güvenlik kaygılarından ötürü devletlerin ordularını modernize etmeye odaklanacağı” öngörüsüyle 2020 yılında toplam savunma harcamalarının yüzde 3-4 oranında büyüyeceğini tahmin etmiştir. Raporda

askeri harcamalardaki artış eğiliminin 2025 yılına kadar süreceği de kaydedilmiştir^[2]. COVID-19 pandemisi küresel ekonomiyi durgunluğa sürüklemeyen önce açıklanan 2020 yılına ilişkin bütçelerin bir kısmı da belirgin artışlar öngörmüştür. Ancak pandemi küresel ekonomiyi durgunluğa sürüklerken, hükümetler savunma bütçelerini gözden geçirmek zorunda kalmışlardır.

Bu analizin amacı küresel askeri harcamaların seyri-ne ilişkin genel bir çerçeve oluşturabilmektir. Bu amaçla SIPRI’nin Dünya 2019 Askeri Harcamalar Raporu’na göre en fazla askeri harcama yapan dört ülke (ABD, Çin, Hindistan ve Rusya) ile Ortadoğu ve Avrupa’da bazı ülkelerin savunma harcamalarının analizi yapılacak ve harcamalarda gelecekte olabilecek değişimlere ilişkin tahminlere göz atılacaktır.

2. ASKERİ HARCAMALARIN TANIMI VE TARİHİ SEYRİ

Askeri harcamalar, kamu harcamalarının en önemli unsurlarından biridir. Genel olarak “Askeri Harcama”, bir ülkenin silahlı kuvvetleri ve savunma amaçlı diğer temel hizmetleri korumak için tahsis ettiği finansal kaynak miktarıdır. Küresel askeri harcamalara ilişkin rakamlar; Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund –IMF), Dünya Bankası ve NATO gibi uluslararası kuruluşlar ve SIPRI gibi bağımsız enstitüler ve sivil toplum kuruluşları tarafından izlenmektedir. Ancak derlenen bu rakamlar çoğunlukla devletlerin resmi verilerine dayanmaktadır. Ayrıca ulusların askeri harcama tanımlarındaki farklılıkların yanı sıra kimi devletlerin bu tür harcamaları devlet sırrı saymasından ötürü

rakamları tümüyle sağlıklı kabul etmek mümkün değildir. Bu nedenle askeri harcamaları izleyen kurum ve kuruluşlar, hazırladıkları raporların “tahminlere dayalı olduğunu” vurgulama gereğini duymaktadır.

Bu bölümde uluslararası kuruluşların askeri harcama tanımları aktarılacak ve Soğuk Savaş dönemi sonrası küresel askeri harcamalarının seyri incelenecektir.

2.1 Askeri Harcama Tanımı

Askeri harcamaların standart tanımları; BM, NATO ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar ile bazı araştırma enstitüleri tarafından önerilmiştir. NATO, savunma harcamalarını, ulusal bir hükümet tarafından özellikle silahlı kuvvetlerinin, müttefiklerin veya İttifak'ın ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan ödemeler olarak tanımlamaktadır^[9].

NATO'ya göre savunma harcamalarının önemli bir bileşeni, Savunma Bakanlığı bütçesi tarafından finanse edilen Silahlı Kuvvetler için yapılan ödemelerdir. Ancak NATO, askerler ve silahlı kuvvetlerde görev almış sivil personelin emeklilik ödemelerinin de (Ödemelerin Maliye Bakanlığı veya başka kamu kurumlarınca yapılmasına bakılmaksızın) savunma harcamalarına katılmasını önermektedir.

NATO tarafından savunma harcaması olarak kabul edilmeyen harcamalar şunlardır:

- Araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) maliyetleri,
- Barış gücü misyonlarına katılım için yapılan harcamalar,
- Silahlı kuvvetlerin insani yardım çalışmaları için verdiği maddi katkılar,
- Başka ülkelere yapılan silah, teçhizat ve mühimmat yardımları,
- NATO tarafından yönetilen uygun güven fonlarına katkılar,
- Başka bir ülkede yapılan silah ve teçhizat denetimi veya silah imhası çalışmaları için yapılan harcamalar,
- Savaş tazminatları ve hasar ödemeleri ile sivil savunma harcamaları.

BM ve IMF'nin savunma harcamalarına ilişkin tanımları, bazı farklar olmasına rağmen NATO ile paralellik göstermektedir. Örneğin IMF, emekli askerlere ödenen emeklilik maaşlarını savunma harcamaları kapsamında değerlendirmemektedir. BM ise, BM Barış Gücü harcamalarını savunma harcamaları arasına katmamaktadır^[4].

SIPRI, askeri harcamalar için ayrıntılı bir açıklama getirmiştir. Buna göre askeri harcamalar, aşağıdaki alanlardaki cari ve sermaye harcamalarının tamamını kapsamaktadır^[5]:

- Barış gücü misyonları dahil silahlı kuvvetler,
- Savunma bakanlıkları ve savunma projeleri yürüten diğer kamu kurumları,
- Askeri operasyonlar için eğitilen, donatılan ve hazır bulundurulmuş milis güçleri,
- Askeri uzay faaliyetleri harcamaları.

SIPRI'ye göre askeri harcamalara, muvazzaf personel ile savunmaya ilişkin kurumlarda istihdam edilen sivil personel için yapılan harcamalarla, emekli edilmiş sivil ve askeri personele ödenen emekli maaşları ve sosyal yardımlar dahildir.

Askeri amaçlı araştırma ve geliştirme faaliyetleri, askeri tesisler için yapılan inşaat ve bakım harcamaları da askeri harcamalar kapsamında değerlendirilmektedir. Yabancı ülkelerin askeri yardımları da askeri harcama kapsamına alınmaktadır. Buna karşılık, sivil savunma amaçlı harcamalar, önceki askeri faaliyetler için yapılan cari harcamalar (borçlanma faiz ödemeleri, ödenen tazminatlar vb.), gazilere yapılan sosyal yardımlar, silah üretim tesislerinin dönüştürülmesi ve silahların imhası için yapılan harcamalar ise askeri harcama kapsamı dışında değerlendirilmektedir.

2.2 Soğuk Savaş Sonrası Savunma Harcamalarının Seyri

Savunma harcamalarının seyri büyük jeopolitik kırılmalar ve ekonomik krizlerden etkilenmektedir. Nitekim Soğuk Savaş döneminin sonlarına doğru küresel savunma harcamaları 1,5 trilyon doların üzerine çıkmışken, Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından belirgin bir düşüş yaşanmış ve 1990'lı yılların sonunda harcamalar 1 trilyon dolar civarına kadar gerilemiştir^[1].

ABD'de 11 Eylül 2001'deki terör saldırılarının ardından savunma harcamaları yeniden yükselişe geçmiş, 2008 mali krizine rağmen 1,5 trilyon dolar seviyesinin üzerine çıkmıştır. Küresel savunma harcamaları 2010 yılından itibaren sürekli artmaktadır. Öyle ki 2019'da küresel savunma harcamaları 2010'a göre yüzde 7,2 artmıştır^[6]. Bu oran ülke bazında incelendiğinde büyük farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Türkiye'de 2010'dan bu yana harcamalar yüzde 86, Çin'de ise yüzde 85 oranında artmıştır^[1].

Öte yandan, askeri harcamaların ülkelerin gayrisafi milli hasıllarına (GSMH) oranına, yani savunma yüküne bakıldığında farklı bir seyir görülmektedir. IMF'nin verilerine göre askeri harcamaların küresel GSMH'ye oranı Soğuk Savaş döneminde yüzde 3,5 ila 4,0 arasında seyrederken, bu oran 1991'den itibaren düzenli olarak gerilemektedir^[7]. 2019 sonu itibarıyla bu oran yüzde 2,2 seviyesindedir^[1]. Bu durum askeri harcamalardaki artışın küresel gelirdeki artıştan yavaş kaldığını göstermektedir.

Bu artışta küresel jeostratejik alanda artan gerilimlerin etkisi büyük önem taşımaktadır. Çok kutuplu dünyada büyük güçler ve bölgesel aktörler arasında çatışmaya varan sürtüşmeler yaşanmakta ya da potansiyel çatışma riski bulunmaktadır. COVID-19 salgınında geri plana atıldığı izlenimi vermekle birlikte, ABD ile İran'ın arasındaki Ocak 2020'de çatışmaya varan yüksek gerilim sürmektedir. Kökeninde İran'ın nükleer programının bulunduğu bu gerginlik, başta Suudi Arabistan ve İsrail olmak üzere bölge ülkelerinin de savunma harcamalarını artırmaya yol açmaktadır.

ABD ile Çin arasında jeopolitik gerginlikler her geçen gün artmaktadır. Çin'in Güney Çin Denizi üzerindeki egemenlik iddiaları ve Hong Kong'un özerkliğinin kaldırılması

yönündeki adımlar, Çin ile bölge ülkeleri ve ABD arasındaki gerginliği daha da körükleyecek gibi görünmektedir. 2020'nin Haziran ayında Çin ile Hindistan arasında patlak veren sınır çatışması, Asya'nın iki büyük gücünün 60 yıl önce yaşadığı çatışmanın yeniden alevleneceği endişesini yaratmıştır. Pandemi öncesi yükselen ABD-Çin ticaret savaşı, korumacılık ve küreselleşme karşıtı söylemler pandemiden sonra iyice artmıştır. ABD-Rusya ilişkilerindeki çatışmacı tavır da gün geçtikçe hiddetlenmektedir. Kore Yarımadası'nda çözümsüzlük sürmekte, ateşkesi kalıcı kılabilecek diplomatik girişim arayışları sonuçsuz kaldıkça tehdit diline dönülmekte ve bir kısır döngü yaşanmaktadır.

COVID-19 pandemisi, dünya istikrar ve barışına yeni kırılma noktaları eklemiştir. Artan işsizlik, ülkelerin milli gelirlerinde yaşanan gerilemeler, artan eşitsizlik dünya genelinde sosyal istikrarsızlık potansiyelini artırmaktadır. ABD'de ırksal ayrımcılık ve polis şiddetine karşı gösterilerin ardından sağlık sisteminin yetersizliği ve pandeminin yarattığı ekonomik rahatsızlıkların da rol oynadığı aşikârdır.

3. SEÇİLMİŞ ÜLKE VE BÖLGELERDE ASKERİ HARCAMALARIN SEYRİ

Yukarıda küresel askeri harcamaların seyrine dair genel bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Ancak bu genel eğilimler ülkeden ülkeye büyük farklılık göstermektedir. Nitekim savunma harcamaları doğrudan askeri kabiliyetle orantılı olmayabilmektedir. Askeri yetenekler de doğrudan stratejik konumla denk gelmeyebilir. Ülkelerin, stratejik ve jeostratejik koşullarındaki farklılık askeri gereksinimlerinde de farklılığa neden olur. Ulusal çıkarları ve hedefleri kabaca

benzer olsa da, bir ülke için kâfi derecedeki askeri yeterlilik seviyesi bir başka ülke için yetersiz olabilir. Bazı ülkeler saldırganlığa karşı diğerlerinden daha savunmasızdır ve bu nedenle karşılaştırılabilir güvenlik düzeylerine ulaşmak için daha fazla harcama yapmak zorunda kalabilirler. Bazı ülkeler tek başlarına, diğerleri güçlü ittifak ağlarının parçalarıdır. Bazı ülkeler askeri yeteneklerini askeri olmayan güç biçimleriyle, örneğin mali güç veya diplomasiyle artırabilir. Bir grup ülke ise salt askeri güce bağımlıdır.

Bu yüzden ülkelerin bireysel anlamda askeri harcama kompozisyonlarının incelenmesi hem karşılaştırma imkânı vermekte hem de harcama verilerinden göreceli stratejik konumunun daha doğru bir resmi çıkarılabilmektedir.

Bu amaçla SIPRI'nin 2019 Askeri Harcamalar Raporu'nda en fazla harcama yapan ülkelere bazılarının mercek altına alınması analizlere yardımcı olacaktır. SIPRI'nin raporuna göre, 2019'da 1 trilyon 917 milyar dolara ulaşan küresel askeri harcamaların yaklaşık yüzde 62'sini ABD, Çin, Hindistan, Rusya ve Suudi Arabistan yapmıştır^[1]. Bu analizde ABD, Çin, Hindistan ve Rusya'nın askeri harcamalarının seyri ayrıntısıyla incelenecek, Suudi Arabistan ise Ortadoğu bağlamında değerlendirilecektir. İncelemeye, büyük bölümü NATO üyesi olduğu için Avrupa da eklenmiştir.

3.1 ABD, Askeri Harcamalarda Küresel Büyümeyi Tetikliyor

2019'da ABD, dünyanın en büyük askeri harcama yapan ülkesi konumunu sürdürmüştür. Hem SIPRI hem de Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü (International Institute for Strategic Studies -IISS) tarafından yayınlanan 2019 yılı savunma harcamalarına ilişkin raporlar, ABD'nin açık ara birinci konumda olduğunu ortaya koymaktadır. SIPRI'ye göre ABD'nin askeri harcamaları

2019'da yüzde 5,3 artarak toplam 732 milyar dolara ulaşmıştır. Bu miktar küresel askeri harcamaların yüzde 38'ini oluşturmaktadır^[1]. Yalnızca 2019'da ABD harcamalarındaki artış, Almanya'nın o yıl için yapılan askeri harcamalarının tümüne eşittir^[1].

IISS raporunda ise ABD'nin askeri harcamalarının diğer ülkelerle daha çarpıcı karşılaştırmalarına yer verilmiştir. Öyle ki, ABD'nin askeri harcamaları, listenin ilk 15 sırasında bulunan diğer 14 ülkenin toplamına yakındır^[8]. ABD'nin sadece silah tedariki ve Ar-Ge yatırımları için ayırdığı miktar, Çin'in toplam savunma bütçesinden daha büyüktür. ABD'nin silah alımı ve Ar-Ge'ye yaptığı savunma yatırımları da Avrupa ülkelerinin yaptığı harcamaların toplamının dört katına denktir.

IISS tahminlerine göre, 2019'da küresel askeri harcamalar yüzde 4 oranında artarken, ABD'nin savunma harcamaları yüzde 6,6 oranında yükselmiştir. SIPRI'ye göre bu oran yüzde 5,3'tür.

IISS'in 2019 raporunun bir diğer dikkat çekici bulgusu ise ABD yönetiminin müttefiklerinin savunma bütçelerine katkısını azaltmasıdır. Bunlar arasında nükleer savunma şemsiyesi niteliğindeki Avrupa Caydırıcılık İnisyatifi de bulunmaktadır^[8].

IISS verilerine göre, ABD'nin savunma bütçesinde tedarik ve Ar-Ge'ye ayırdığı kısım NATO müttefiklerinden daha fazladır. Avrupa ülkeleri savunma yatırımlarını artırmaktadır. NATO'nun Avrupalı müttefiklerinin askeri harcamalarında yatırım ve araştırmalara ayırdığı pay 2018'de yüzde 19,8 seviyesine, 2019'da ise yüzde 23,1'e yükselmiştir. ABD'nin 2019 Ar-Ge ve tedarik bütçesinin askeri harcamalara oranı ise 2019'da yüzde 29 olarak gerçekleşmiştir.

ABD, aynı zamanda dünyanın en büyük silah ihracatçısıdır. 2010 yılından bu yana, ABD'nin silah ihracatı büyüme seyrindedir ve 2019 sonu itibarıyla dünya silah ihracatının yüzde 36'sını gerçekleştirmektedir. Son beş yıldaki ABD silah ihracatının yarısından fazlası Ortadoğu ülkelerine, bunların yaklaşık yarısı da Suudi Arabistan'a gitmektedir^[9].

ABD'nin askeri harcamaları Barack Obama döneminde, 2008-2009 mali krizinin de etkisiyle, 2010-2017 döneminde yaklaşık yüzde 22 gerilemiştir^[1]. Donald Trump'ın ABD Başkanlığına seçilmesinin ardından savunma harcamaları yeniden artışa geçmiştir. ABD Savunma Bakanlığı bütçesi 2018'de 670 milyar dolar, 2020'de 712 milyar dolara çıkmıştır^[10]. Buna rağmen ABD'nin askeri harcamaları 2010 seviyesinin yüzde 15 altındadır^[1].

3.1.1 ABD 2021 Savunma Bütçesi Önerisi

ABD Yönetimi 2021 Savunma Bütçesini, 10 Şubat 2020'de ABD Kongresi'ne sunmuştur. Bütçe 740,5 milyar dolar büyüklüğündedir ve bunun 705,4 milyar doları Savunma Bakanlığının bütçesini oluşturmaktadır^[11]. Kalan 35,1 milyar dolarlık bütçe ise Nükleer Silahlar Ajansının da bağlı olduğu Enerji Bakanlığı ve savunma ile ilgili diğer federal ajansların bütçelerini oluşturmaktadır^[12]. Savunma Bakanlığı bütçesinin 69 milyar doları "Yurtdışı Muhtemel Operasyonlar" (*The Overseas*

Contingency Operations), başlığı altında olası askeri harekâtlar ve askeri harekât sonrası bölgede oluşturulan üslerin harcamalarına ayrılmıştır^[13].

COVID-19 salgınından önce açıklanan 2021 yılı savunma bütçesi, bir yıl önceki bütçeye göre sadece binde 3 artış öngörmektedir. ABD Savunma Bütçesi kalemlerinde en büyük artış, askeri personel giderlerinde olmuştur. 2021 yılında personel giderlerine ayrılan bütçe 8,8 milyar dolar artmıştır. Buna karşılık, tedarik, operasyon ve bakım bütçeleri yaklaşık 14 milyar dolar daralmıştır^[13]. Silahlı kuvvetler bazında incelendiğinde; kara, deniz, hava ve müşterek harcamalar bütçelerinin de 7,2 milyar dolar azaldığı görülmektedir^[14].

ABD'nin askeri harcamaları, tüm federal harcamaların yüzde 15'ini oluşturmaktadır. Buna karşılık savunma harcamalarının ABD milli gelirine oranı, tarihsel ortalamasının altındadır; bu oranın daha da düşmesi beklenmektedir^[15]. Nitekim ABD'nin, savunma yükünü 2025 yılına kadar ortalama yüzde 2,2 oranında tutmayı hedeflediği, 2025-2030 yılları arasında ise artış öngörmediği belirtilmektedir^[16].

Öte yandan COVID-19 krizi nedeniyle ABD'nin 2020 savunma bütçesinde kısıntıya gidebileceği ileri sürülmektedir. ABD'nin 2020 mali bütçe açığı 1 trilyon dolar olarak tahmin edilmiştir. Ancak pandeminin patlak vermesiyle uygulanmaya başlanan teşvik ve canlandırma paketleri nedeniyle ABD bütçesindeki açığın 3,7 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir^[17]. Bu açığın 2021 yılında da 2 trilyon dolar seviyesinde olacağı öngörülmektedir^[18]. Mali sıkıntı yaşanırken, bazı ABD Kongresi üyeleri savunma bütçesinin kısılması gerektiğini vurgularken^[18], diğerleri ise tersine, savunma harcamalarını artırarak ABD ekonomisinin canlandırılabilmesi için görüşünü savunmaktadır^[19].

3.1.2 ABD Savunma Bütçesi Projeksiyonlarının Olası Sonuçları

ABD savunma bütçeleri, Washington yönetiminin ülkenin savunma ve dış politika önceliklerinin de izlerini taşımaktadır. ABD Savunma Bakanlığının bütçe özet raporunda, bütçenin 2018'de yenilenen Ulusal Savunma Stratejisine uygun olarak hazırlandığı belirtilmiştir^[14]. Strateji belgesinde ABD'nin Çin ve Rusya'ya karşı mukayeseli askeri üstünlüklerinin aşınmaya başladığı hatırlatılmış ve bütçeyle uzun vadeli stratejik rekabet üstünlüğü yeniden sağlanırken, operasyon maliyetlerinin yükünün sürdürülebilir kılınmasına çalışıldığı belirtilmiştir.

Bazı kaynaklarda "Savaş bütçesi"^[10] olarak da anılan "Yurtdışı Muhtemel Operasyonlar" bütçesinin seyri de ABD yönetiminin savunma ve dış politika tercihlerini yansıtmaktadır. Donald Trump yönetimi (Başta Afganistan, Irak ve Suriye olmak üzere) ülkesinin yurtdışı askeri operasyonlarını azaltacağını sıklıkla dile getirmiştir. Bu tavır savunma bütçesine de yansımıştır. 2021 bütçesinde Yurtdışı Muhtemel Operasyonlara 69 milyar dolar harcanacağı belirtilirken, bu miktarın 2022'de 20 milyar dolara, 2024'te ise 10 milyar dolara indirilmesi öngörülmüştür^[13].

Trump yönetiminin politikalarının savunma bütçesine bir yansımaya bir örnek de yatırımlarda anayurt

güvenliğine öncelik verilmesidir. 2021 savunma bütçesinde ülkenin nükleer silah sistemlerinin modernizasyonu için de 28,9 milyar dolar ayrılmıştır^[12]. Bu rakam bir önceki yıla göre yüzde 19 daha fazladır. Bütçeye B-21 bombardıman uçaklarının alınması, Columbia sınıfı nükleer denizaltı tedariki ve füze uyarı sistemi geliştirilmesi dahildir. Ayrıca bütçede hipersonik füze geliştirme çalışmalarında kısıntı öngörülmemiş, talep edildiği gibi 3,2 milyar dolar bütçe ayrılmıştır.

Ancak genel olarak bakıldığında ABD'nin silah, ekipman, sistem ve hizmet tedarik bütçesi bir önceki yıla göre 7 milyar dolar azaltılmış ve 137 milyar dolar olarak öngörülmüştür^[20]. Bu azalış eğiliminin süreceği tahmin edilmektedir. ABD'nin geleneksel olarak tedarik bütçesinin azaldığı yıllarda silah satışını artırdığı ifade edilmektedir^[9]. Göreve geri geldikten kısa süre sonra ABD'nin silah satışında uyguladığı kısıtlamaların önemli bölümünü gevşeten Cumhuriyetçi Trump yönetiminin^[21], COVID-19'un yarattığı ekonomik sorunlarla birlikte son dönemde ABD'nin silah ihracatını artırmak için çaba içine girdiği gözlemlenmektedir. Örneğin ABD yönetimi, bazı SİHA sistemleri ve hassas mühimmat satışları üzerindeki ihracat kısıtlamalarını kaldırmıştır^[22].

ABD yönetiminin, Ortadoğu'ya silah satışlarını artırabilmek için ABD Kongresinin onayını gerektirmeyecek yasal boşluklardan yararlandığı da ileri sürülmektedir^[23]. Bu kapsamda örneğin Birleşik Arap Emirlikleri'ne (BAE) silah satışına da onay verilmiştir^[24]. ABD'nin Suudi Arabistan ve BAE'ye sattığı silahların bir kısmının Yemen'de El Kaide bağlantılı grupların eline geçtiği yönündeki haberler^[25] üzerine ABD Kongresi bu iki ülkeye silah satışlarını 2019'da inceleme altına almış, bir yıl süren soruşturma ABD yönetiminin "söz konusu ülkelerin Yemen'de silah transferini kestiğine kanaat getirdiğine ilişkin" ifadesi üzerine son bulmuştur^[24].

Rusya ve Çin'e karşı gerginlik tırmandırıcı adımlarını sürdüren ABD, bu ülkelerle sorun yaşayan ülkelerle silah ticaretini artırmaktadır. Örneğin Mayıs 2020'de Çin'in egemenlik iddiasında bulunduğu Tayvan'a 180 milyon dolarlık silah satışına onay verilmiştir. Satışına izin verilen silahlar arasında MK-48 Mod6 ağır denizaltı torpidoları da bulunmaktadır. Bu torpidoların ada çevresinde görülen Çin denizaltılarına karşı kullanılacağı ileri sürülmektedir. Onayı verilen son satışın gerçekleşmesiyle, Trump yönetimi döneminde Tayvan'a yapılan silah satışı 10 milyar doları aşacaktır^[26].

Benzer şekilde Trump yönetiminin Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne 1987'den bu yana uyguladığı silah ambargosunu kaldırmaya hazırlandığı ileri sürülmektedir. ABD'nin silah satışına onay vermek için Rum Kesimi'nin Rusya ile askeri işbirliğini kesmesini istediği de iddialar arasındadır. Güney Kıbrıs Rum Kesimi, ABD'nin ambargosu üzerine silah alımında Rusya'ya yönelmiş, bu arada S-300 hava savunma sistemi de satın almış ancak Türkiye'nin baskıları sonucunda Girit'te konuşlandırılmıştır^[27]. Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin Rusya ile askeri işbirliğine son verse bile ABD Kongresi'nin S-300 sistemine sahip bu ülkeye silah satışına onay verip vermeyeceği belirsizdir.

3.1.3 ABD-Türkiye Savunma İşbirliğinin Geleceği

Tarihsel olarak ABD, NATO müttefiki Türkiye'nin en büyük silah tedarikçisi konumunda olmuştur. ABD'nin Türkiye'ye silah ihracatı, 2010'lu yıllarda inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, 2012 ve 2014 yıllarında 1 milyar doların üzerine çıkmıştır^[28]. Ancak 2010'lu yılların ortasından itibaren ABD'den Türkiye'ye silah sistemleri ihracatı hızla gerilemiştir. Bu gerilemede başlıca etken ABD'nin Suriye'de PYD/PKK'ya verdiği destek olmuştur. ABD, DEAŞ ile mücadele gerekçesiyle örgüte yüz milyonlarca dolar mali ve askeri yardımda bulunurken PKK'ya karşı kullanılacağı iddiasıyla Türkiye'nin talep ettiği SİHA'ların ihracatına engeller ortaya koymuştur^[29].

ABD'nin bu tavrı, ülkemizin ABD'den savunma teçhizatı alımında temkinli davranmasına yol açmıştır.

Dolayısıyla Türkiye, kritik silah sistemlerinin geliştirilmesinde yerli savunma sanayiine yönelmiştir. Bu yönelim Türkiye'nin savunma sanayiinin kabiliyetlerinin belirgin biçimde iyileştirmiş ve genelde silah ithalatının yüzde 48 oranında gerilemesine yol açmıştır^[1]. Bir diğer önemli faktör ise, Türkiye'nin de ortakları arasında bulunduğu F-35 programındaki gecikmelerdir. Programın ortağı olan Türkiye, bu uçaklardan 100'den fazla satın alma taahhüdünde bulunmuştur^[30]. Ne var ki program, üretim hedeflerini çıkan sorunlar nedeniyle tutturamamış ve sınırlı sayıda uçak ancak 2016'dan sonra program ortakları ve ön sipariş veren ülkelere teslim edilebilmiştir. Ortaya çıkan yeni sorunlar ve COVID-19 krizi nedeniyle F-35'lerin tam kapasite üretiminin ancak 2021 yılında başlayabileceği belirtilmektedir^[31]. Türkiye ilk F-35 uçaklarını fiilen 2018 yılında teslim alabilmiş ancak uçakların pilot eğitimleri sürerken ABD, Temmuz 2019'da, Rusya'dan S-400 hava savunma sisteminin teslim alınmasını gerekçe göstererek, programdan Türkiye'nin çıkarıldığını duyurmuştur.

ABD ile Türkiye arasında tedarik işbirliğini sekteye uğratan nedenlerden biri de F-35 programında yaşandığı gibi, ABD'nin çeşitli gerekçelerle, Türkiye'ye silah sistemleri ihracatına kısıtlamalar getirmesidir. Kaldı ki, Türkiye'yi Rusya'nın S-400 sistemine yönelten sebeplerin başında, ABD ve diğer NATO üyesi ülkelerin, çeşitli nedenlerle aldıkları silah satış yasağı veya durdurma kararlarıyla Türkiye'ye hava savunma sistemi sağlamak kaçınılmazı gelmektedir^[32]. ABD'nin F-35 kararına gerekçe olarak, bu savaş uçakları ile S-400 sistemlerinin uyumsuz olması ve Rusya'nın sözkonusu savaş uçağının gizli tutulan özellikleri hakkında istihbarat elde edileceği gösterilmiştir^[33].

Türkiye bu iddiaları yalanlamış ve hatta bağımsız uzmanların sistemlerin uyumu hakkında rapor hazırlamasını önermiştir^[34]. Oysa Rusya'nın daha önce S-300 hava savunma sistemi sattığı 20 ülke arasında Bulgaristan, Yunanistan, Hırvatistan ve Slovenya gibi NATO üyesi ülkeler de bulunmaktadır ve bu satışlar ABD'nin itirazı olmadan gerçekleşmiştir^[35].

Türkiye'nin itirazlarına rağmen, Aralık 2019'da Kongrede kabul edilen ABD'nin "2020 Ulusal Savunma

Yetkilendirme Yasası” olarak adlandırılan savunma bütçesinde, Rusya’dan S-400 hava savunma sistemi alımı nedeniyle Türkiye’ye F-35 uçaklarının teslim edilmemesi öngörülmüştür^[36]. Bütçenin, “Ulusal Savunma Stratejisi Kapsamında Modernizasyon Programları” kısmında da Türkiye tarafından sipariş edilen uçakların alımı için 440 milyon dolarlık fon ayrılacağı kaydedilmiştir. Tasarıda Türkiye’nin F-35 programından çıkarılması gerektiği de vurgulanmıştır. ABD’li siyasetçiler ayrıca, Türkiye’ye karşı ABD Kongresinin 2018’de çıkardığı tartışmalı “Amerika Düşmanlarına Yaptırımla Mücadele Yasası”nın (CAATSA) Türkiye’ye karşı işletilmesi gerektiğini de savunmuşlardır. CAATSA, Rus savunma ve istihbaratıyla ilişkili kurum ve kuruluşlarla iş yapan üçüncü ülke ve şirketlere de yaptırım uygulanmasını öngörmektedir^[35]. Ayrıca ABD Senatosunun Silahlı Hizmetler Komitesi, Haziran 2020’de açıklanan gelecek yılın Ulusal Savunma Bütçesi’nde, Türkiye için üretilmiş ancak teslim edilmemiş F-35 uçaklarının, ABD Hava Kuvvetlerinin kendi kullanımı için modifiye edilmesine de onay vermiştir^[37].

Ancak Donald Trump yönetimi Türkiye’ye ağır ekonomik yaptırımlar getirebilecek ve iki ülke ilişkilerini derinden etkileyecek yasayı işletmekten kaçınmaktadır. Nitekim Kongrenin kararına göre F-35’ler için Türkiye’de yapılan üretimin ABD’ye kaydırılması için öngörülen süre Mart 2020’de dolmuş olmasına rağmen yıl sonuna kadar, bazı kritik parçalarda ise 2022 yılına kadar üretime devam kararı alınmıştır^[38].

T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanı Prof. Dr. İsmail Demir, Mayıs 2020’de STM ThinkTech tarafından düzenlenen “COVID-19 Süreci ve Sonrasında Türkiye’de ve Dünyada Savunma Sanayii” başlıklı online panelde, F-35 parçalarının Türkiye’de üretiminin sürecine inandığını belirtmiştir. Prof. Dr. Demir, konuyla ilgili şu görüşü dile getirmiştir: “Ortaklıkla ilgili tek taraflı

yapılan hareketlerin hiçbir yasal temeli yok, mantıklı da değil. Bütün ortaklık yapısı ve ortaklar düşünüldüğünde, atılan bu adımın S-400 ile ilişkilendirilmesi konusunda da bir temel yok. Türkiye’ye uçağı vermemekle ilgili karar almak bir tercihtir ama diğeri ise hiç alakası olmayan bir konu. Biz bunu muhataplarımıza defalarca dillendirmemize ve hiçbir mantıklı cevap alamamamıza rağmen, süreç devam ettirildi. Kendi ifadeleriyle bu süreçte, projeye en az 500-600 milyon dolarlık ek maliyet geleceği dillendirildi. Yine bizim hesaplarımıza göre, uçak başına en az 8-10 milyon dolar ilave maliyet geleceğini görüyoruz. Mart 2020 son tarih idi, tarih geldi geçti; firmalarımız üretime devam ediyor. Bir kerede ‘İpi kestim attım, artık Türkiye’yi çıkarttım’ demek çok kolay değil. Türk sanayiinin, bu ortaklığa katkısı konusunda ABD yetkililerinin de çok çeşitli ortamlarda şirketlerimizin performansı, üretim kaliteleri, maliyetleri ve teslim süreleriyle ilgili sitayişle bahsettikleri demeçleri olduğu halde bu kararı aldılar. Görüyoruz ki yetkin üreticilerimizin yerine yenilerinin bulunması o kadar da kolay değilmiş. Biz üretim ortaklığımıza devam ederiz. Siz bizi çıkartmaya kalktınız biz de üretimimizi durduruyoruz gibi restleşmeye gitmedik, gitmeyeceğiz. Çünkü bir ortaklık anlaşması varsa, bir yola çıkıldıysa, yola çıkan ortakların sadakatle devam etmesi gerektiğine inanıyoruz. Ulus ve devlet olarak duruşumuz bu. Bu duruşun doğru olduğuna inanıyoruz^[39].”

Süreç ilerlerken, ABD tarafının Türkiye ile gerilimi daha fazla tırmandırmaktan kaçınırken soruna çözüm geliştirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Haziran 2020’de ABD’li kongre üyelerinin, sorunun çözümü için Türkiye’nin teslim aldığı S-400 sistemlerinin ABD tarafından satın alınmasını sağlayacak yasal bir düzenleme yapmak üzere harekete geçtiği haberlere konu olmuştur^[40]. Ancak ABD’nin Türkiye’nin tedarik ettiği S-400 Hava ve Füze Savunma sistemlerini satın alma

yolundaki girişimi, son kullanıcı belgesi ve üçüncü ülkeye transfer konusunda Rusya Federasyonu'nun izninin gerekmesi nedeniyle kolay ve uygulanabilir bir çözüm olarak gözükmemektedir.

Yine yakın zamanda, F-35 Müşterek Taarruz Uçağı (JSF) Programının küresel ortaklarından birisi olan ve yaklaşık 1,4 milyar dolar ödeme yapmış olan Türkiye'nin durumunu çok yakından ilgilendiren bir gelişme yaşanmıştır. Bu kapsamda programın ana yüklenicisi olan ABD'li Lockheed Martin şirketi, F-35 Savaş uçağı ile ilgili olarak açılan web sitesinde yer alan "Küresel Katılımcılar" listesinden Türkiye'nin adını silerek çıkarmıştır. ABD Hava Kuvvetleri tarafından, Türkiye için üretilmiş olan uçakların modifiye edilmesini müteakip envantere alınacağı ile ilgili haberler ile birlikte listeden Türkiye'nin çıkarılması konusu değerlendirildiğinde, ABD tarafının konuya yaklaşımı iyice netleşmeye başlamıştır. Bu konuda artık sözleşmeden doğan hakların elde edilmesi için gerekli işlemlerin yapılması ve alternatif arayışlarının başında "Milli Muharip Uçak" projesi ile ilgili faaliyetlerin öncelikle ele alınması gerekmektedir.

3.2 Çin, Bütçesini COVID-19 Krizine Rağmen Artırdı

Dünyanın ikinci en büyük askeri harcaması Çin'e aittir. SIPRI'ye göre Çin, 2019 yılında orduya 261 milyar dolar ayırmıştır^[41]. Bu da küresel askeri harcamaların yüzde 14'üne denk gelmektedir. 2019'daki askeri harcamaları 2018'e göre yüzde 5,1 ve 2010'a göre yüzde 85 daha yüksektir. Çin'in askeri harcamaları, 1994'ten bu yana (art arda 25 yıl) sürekli artmıştır. Askeri harcamalarındaki büyüme, ülkenin ekonomik büyümesiyle başat gitmektedir. Buna rağmen 2010-2019 döneminde Çin'in askeri yükü GSYH'nin ortalama yüzde 1,9'una eşittir ve bu oran neredeyse hiç değişmemiştir.

Çin, 2015-2019 yılları arasında dünyanın en büyük beşinci silah ihracatçısıdır. Dünya silah pazarının yüzde 5,5'i Çin'in elindedir^[41]. Ancak yeni değerlendirmelerde, Çin'in silah ihracatında Rusya'yı da geride bırakarak ikinci sıraya yükseldiği ileri sürülmektedir^[42].

Çin, 2005 yılına kadar net silah ithalatçısı bir ülke olarak kalmıştır. Bu tarihten sonra ülkenin savunma sanayii ihracata yönelmiş, ülkenin silah satışları 2005-2014 yılları arasında yüzde 133 büyümüştür. Çin silah ihracatı 2015-2019 yılları arasında ise sadece yüzde 6,3 büyümüştür. Çin, başta Pakistan olmak üzere 50'den fazla ülkeye silah ihracatı gerçekleştirmektedir. Çin, silah ihracatının yüzde 75'ini Asya, yüzde 20'sini ise Afrika ülkelerine yapmaktadır. Zırhlı araçlar, eğitim jetleri ile kara ve deniz savunma füzeleri Çin'in başlıca ihracat kalemlerini oluşturmaktadır^[43].

Çin, net bir silah ihracatçısı olmakla birlikte aynı zamanda önemli bir silah ithalatçısıdır. Çin, silah alımlarının yüzde 68'ini Rusya'dan yapmaktadır. Ukrayna ve Fransa, Çin'in diğer önemli tedarikçileridir. Ancak Çin'in silah ithalatının kompozisyonu da değişmiştir. Ülkenin savunma sanayiinin gelişmesiyle Çin artık silah sistemlerinin tümünü ithal etmekten vazgeçmiştir. Bir çarpıcı gelişme ise Çin'in artık Rusya'dan jet motoru ithal etmemesidir. Motorlar artık Çin'de üretilmektedir^[43].

3.2.1 Çin'in 2020 Savunma Bütçesi

Çin geleneksel olarak savunma bütçelerini, Çin yeni yılı tatili ardından mart ayı başlarında açıklamaktadır. Ancak 2020'de COVID-19 salgını nedeniyle savunma bütçesi Mayıs ayında açıklanabilmiştir. Çin Kongresinde açıklanan rakama göre savunma bütçesi yaklaşık 178,6 milyar dolardır ve bu rakam bir önceki yıla göre yüzde 6,6 artışa işaret etmektedir^[44]. Bu rakam SIPRI'nin Çin'in askeri harcamalarına ilişkin tahminlerinin çok altındadır. Ancak genellikle Çin'in bildirdiği savunma bütçeleriyle uluslararası kuruluşların satın alma gücü üzerinde hesaplamaları arasında büyük farklılıklar gözlenmektedir.

Yine de Çin'in resmi rakamları üzerinden gidilirse bu oran son yılların en düşük artış miktarını işaret etmektedir. 2016 yılından beri Çin'in savunma bütçesi yüzde 7,2 ile yüzde 8,1 arasında artmıştır. 2020 yılındaki artış oranının görece düşüklüğü, COVID-19 salgınının yarattığı ekonomik sorunlarla açıklanmaktadır^[45]. Nitekim Çin yönetimi salgın nedeniyle 1990 yılından bu yana ilk kez büyüme hedefi açıklamamıştır. IMF'ye göre Çin ekonomisi 2020'de sadece yüzde 1,2 büyüyecektir. Çin'in milli geliri 2019'da yüzde 6,1; askeri bütçesi ise yüzde 7,5 artmıştır^[45].

Pandeminin etkilerine rağmen, Çin'in savunma bütçesini artırması, ülke yönetiminin silahlı kuvvetlerini 2035 yılına kadar tamamlama ve ülkenin kuruluşunun yüzüncü yıldönümü olan 2049'da "Birinci Sınıf" ordu yaratma ülküsünden ayrılmadığına işaret olarak görülmüştür^[45].

Çin'in artan savunma harcamaları, 20 yıldan uzun süredir devam eden modernizasyon çabalarından kaynaklanmaktadır. Çin, 1995-1996 Tayvan Boğazı krizinde dış müdahalelere karşı yeterince caydırıcı olamayınca modernizasyon kararı almıştır. Toplam harcama artışları, yüksek profilli tedarik programları, askeri reformlar ve ordudaki doktriner ve stratejik değişimlerle örtüşmektedir. Öte yandan, Çin'in Doğu ve Güney Çin Denizlerindeki artan güvenlik çıkarlarını savunmak, diğer bölgesel aktörlerle ilişkileri zorlamaktadır.

Çin'in savunma bütçesinin ayrıntıları açıklanmamaktadır. Çin'in yayınlanmış savunma bütçesi, stratejik güçler, silah ithalatı, askeri araştırma ve geliştirme ile Çin'in paramiliter güçleri dahil olmak üzere büyük harcama kategorilerini içermemektedir. Çin Savunma Bakanlığı belgeleri, sadece üç kategoride askeri harcamaları içermektedir. 2017'de yayınlanan bir beyaz belgede savunma bütçesinin yüzde 30,8'nin personel harcamalarına, yüzde 28'inin eğitim, tamir ve bakım hizmetlerine ve yüzde 41,1'nin teçhizata ayrıldığı belirtilmektedir^[44].

Çin'in savunmada stratejik öncelikleri askeri harcamalarının yönünü belirleyecektir. Çin Savunma Bakanlığının yayınladığı Temmuz 2019 tarihli bir belgede Çin'in ulusal savunmada öncelikleri şu şekilde sıralanmıştır:

- Saldırganlığı caydırmak ve direnmek,
- Ulusal siyasi güvenliği, halkın güvenliğini ve sosyal istikrarını korumak,
- "Tayvan'ın bağımsızlığına" karşı olmak,
- "Tibet bağımsızlığı" ve "Doğu Türkistan" ın yaratılması gibi ayrılıkçı hareketlerin taraftarlarını yıkmak,

- Ulusal egemenliği, birliği, toprak bütünlüğünü ve güvenliği korumak,
- Çin'in deniz hakları ve çıkarlarını korumak,
- Çin'in uzay, elektromanyetik spektrum ve siber alan-daki güvenlik çıkarlarını korumak,
- Çin'in yurtdışı çıkarlarını korumak,
- Ülkenin sürdürülebilir kalkınmasını desteklemek.

Çin Savunma Bakanlığı askeri harcamalar konusunda ise "sürdürülebilirlik" esasının önemini vurgulamıştır. Çin'in savunma harcamalarının sürekli artmakla birlikte milli gelire oranının son 30 yıldır yüzde 2'nin altında olduğunu altı çizilmiştir.

3.3 Hindistan Savunma Sanayiine Dönüyor

Dünyanın en kalabalık ikinci nüfusuna sahip ülkesi olan Hindistan, 3,2 trilyon doların üzerinde milli geliri ile dünyanın en büyük beşinci ekonomisidir. Başta Pakistan ve Çin olmak üzere komşuları ile sınır sorunları yaşayan Hindistan, nükleer bir güçtür ancak ordusu modernizasyona ihtiyaç duymaktadır. Bu koşullar altında Hindistan'ın savunma bütçesinin ihtiyacın altında kaldığı sıklıkla dile getirilmektedir^[46].

Hindistan'ın 2019'da askeri harcamalarının miktarı bir önceki yıla göre yüzde 6,8 artarak 71,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Hindistan'ın askeri harcamaları son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. Askeri harcamalar 1990-2019 yılları arasındaki 30 yıllık dönemde yüzde 259 ve 2010-2019 yılları arasında ise yüzde 37 büyümüştür. Öte yandan askeri harcama yükü 2010 yılında GSYH'nin yüzde 2,7'sine denk gelirken bu oran 2019'da yüzde 2,4'e düşmüştür^[1].

Hindistan'ın Çin ve Pakistan'daki gerginlikleri ve rekabeti, artan askeri harcamalarının başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Pakistan'ın askeri harcamaları, 2010-2019 yılları arasında yüzde 70 oranında artarak 10,3 milyar dolara ulaşmıştır. Pakistan'ın askeri yükü ise 2010 yılında GSYH'nin yüzde 3,4'ü seviyesindeyken 2019'da yüzde 4'üne yükselmiştir.

Hindistan 2020-2021 dönemi için 73 milyar 650 milyon dolarlık savunma bütçesi açıklamıştır. Bu miktar bir önceki savunma bütçesine göre yüzde 3,5 artışa işaret etmektedir^[47]. Ancak asker emeklilerinin maaşı hariç tutulursa, savunma yükü, tahmini milli gelir göze alındığında yüzde 1,5 ile 1962'den bu yana en düşük seviyesine inecektir^[48].

Bütçede 18 milyar 520 milyon doların silah alımlarına, 32,7 milyar doların tamir ve bakım masraflarına, 21,9 milyar doların ise emekli maaşları dahil personel harcamalarına ayrıldığı bildirilmiştir^[47].

Bir önceki yılın savunma bütçesine göre artış öngörmesine rağmen yeni bütçe, ordunun ihtiyaç duyduğu yeni ve modern silah sistemlerinin satın alınması için yeterli görülmediği için eleştirilmiştir^[48].

Hindistan'ın ABD'den 2,6 milyar dolar karşılığı 22 adet MQ-9 Reaper (Predator B) uçağı; 1 milyar dolar karşılığında altı adet P-8I deniz keşif uçağı; yaklaşık 1 milyar dolara iki adet Gulfstream 550 istihbarat ve keşif

uçağı ile 1 milyar dolardan fazla bir ücret karşılığında, Ulusal Gelişmiş Yerden Havaya Füze Sistemi II satın almayı planladığı ifade edilmektedir^[47]. Ancak Hindistan Hava Kuvvetlerinin 2020-2021 tedarik bütçesi bir önceki yıla göre 7 milyar dolar azalarak 6,76 milyar dolara çekilmiştir. Bu bütçenin daha önce sipariş verilen Fransız Rafale savaş uçakları ile Rusya'dan alınacak S-400 füze sistemine tahsis edilmesi beklenmektedir^[47].

Hindistan ordusunun daralan tedarik bütçesi nedeniyle ulusal savunma sanayiine yönelmesi beklenmektedir. Geleneksel olarak Hindistan'ın silah harcamalarının yüzde 60'ı devlete ait savunma sanayii şirketlerine, yüzde 30'u yabancı tedarikçilere ve yüzde 10'u da özel yerli savunma şirketlerine gitmektedir^[47]. Hindistan 2019 yılında, bu ülkede de üretilen Rus T-90 Tankları, Hint yapımı Akash Füze Sistemi ve denizaltı muharebe gemilerini içeren 5 milyar dolar tutarında 14 sözleşme imzalamıştır^[49].

Hindistan silah ihracatını 2015-2019 döneminde bir önceki beş yıllık döneme göre yüzde 426 artırmış, ithalatını ise yüzde 32 azaltmış olmasına rağmen silah ticaretinde açık vermektedir. Hindistan, 2019 sonu itibarıyla Suudi Arabistan'ın ardından dünyanın en büyük silah ithalatçısı ülke konumundadır^[41].

Hindistan'ın COVID-19 salgını ülkeye ulaşmadan açıklanan savunma bütçesinin kesintiye uğrayabileceği de belirtilmektedir^[50]. IMF, COVID-19 pandemisi öncesi yüzde 5 büyüyeceğini tahmin ettiği Hindistan ekonomisinin, Nisan ayında yaptığı revizyonun ardından, 2020 yılını yüzde 1,9 büyüme ile kapayabileceğini öngörmüştür^[51].

Hindistan Maliye Bakanlığının salgının tüm dünyada yol açtığı ekonomik durgunlukta büyük harcama kalemlerini mercek altına aldığı ve büyük silah sistemlerinin satın alınması sözleşmelerinin imzalanmasını 2020 mali yılında durdurma kararını aldığı öne sürülmektedir. Hindistan Savunma Bakanlığının bütçesinde de önemli kısıtlamalar olacağı belirtilmektedir^[49].

3.4 Rusya'nın Modernizasyon Projesi Sekteye Uğrar mı?

Rusya, son yıllarda hızla artan askeri harcamalarla finanse edilen bir askeri modernizasyon programına girişmiş ve daha iddialı bir dış politika izlemiştir. Rusya'nın askeri harcamaları son 20 yılda belirgin biçimde yükselmiştir. Harcamalar, 2010-2019 yılları arasında reel olarak yüzde 30, 2000-2019 yılları arasında yüzde 175 artmıştır.

Rusya'nın askeri harcamaları, 2019'da bir önceki yıla göre yüzde 4,5 artarak 65,1 milyar dolara ulaşmıştır. Rusya, son yıllarda askeri harcamalarını artıran ülkeler arasında bulunmaktadır. 2010'da milli gelirinin yüzde 3,6'sını savunmaya harcayan Rusya, bu oranı 2019'da 3,9'a çıkarmıştır. Bu oran Suudi Arabistan ve İsrail'in ardından en yüksek savunma yükü oranıdır^[1]. Ancak Rusya'nın 2019'daki savunma yükü, 2016'daki yüzde 5,5'lik zirve seviyesinden daha düşük gerçekleşmiştir^[52]. Yine de Rusya 2019'da askeri harcamalarını ani ve belirgin biçimde artırmıştır. Rusya'nın 2018'deki askeri harcamaları bir önceki yıla göre yüzde 3,5 düşmüş ve 61,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Rusya 2018'de

Deloitte tahminlerinde, 2006'dan sonra ilk kez dünyanın en fazla askeri harcama yapan beş ülkesi arasına girememiştir^[2]. 2019'da ise dördüncü sıraya yükselmiştir.

Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve 1998 ekonomik şokunun ardından ordusunun modernizasyonu çabasına girmiştir. 1998'den sonra Rusya'nın askeri harcamaları, bazı iniş çıkışlara rağmen sürekli artmıştır. Savunma bütçesi özellikle 2005-2009 ve 2012-2016 döneminde hızla artırılmıştır. Uzun dönemli modernizasyon çabalarında öncelik nükleer silah stoku ve bunların taşıyıcı araçlarının güncellenmesine verilmiştir^[53]. Öte yandan yeni silah sistemlerinin geliştirilmesinin teşviki amacıyla savunma sanayii, hibe ve kredilerle güçlendirilmiştir. Hibe ve krediler 2017'de sona ermiş ve bu tarihten sonra savunma harcamaları azalmaya başlamıştır^[54].

Modernleştirme çabaları, günümüzde Rusya ordusunun kabiliyetlerini önemli ölçüde artırmıştır^[54]. Ancak Rusya, henüz modernizasyon hedeflerine ulaşmış değildir. Birçok büyük silahlanma programı ihalelerinin ertelenmesi, bütçelerin azaltılması gibi nedenlerle belirlenen hedeflerine ulaşamamıştır. Örneğin, ilk olarak 2010 yılında yayınlanan 2011-2020 devlet silahlanma programında Rusya, 2020 yılına kadar 2.300 yeni Armata ana muharebe tankı ve en az 55 yeni Su-57 savaş uçağının kullanılmasını öngörmüştür. Bununla birlikte, 2019 yılına kadar gerçekte üretilen birkaç Armata tankı ve Su-57 uçağı hâlâ prototipler ve üretim öncesi versiyonlardır ve henüz operasyonel güçlere teslim edilmemiştir. Öte yandan hizmette olan eski silahlar güncellenmiş ve eski silah türlerinin üretimi devam etmiştir^[52].

Mevcut harcamaların kısılması, ordunun modernizasyonu ile amaçlanan hedeflerden uzaklaşılmasına yol açabilecektir. Rusya halen dünyanın diğer büyük güçlerine oranla hayli mütevazı bir savunma bütçesine sahiptir. ABD'nin 2019'daki askeri harcamaları Rusya'ninkinden 11 kat, Çin'in harcamaları ise Rusya'ninkinden 4 kat daha fazladır. Buna karşılık Rusya; Fransa, Almanya ve İngiltere'den yüzde 30 daha fazla askeri harcama yapmıştır. Rusya'nın 2019'daki savunma yükü, Çin ve diğer büyük Avrupalı devletlerin harcamalarından çok daha fazla ve ABD'nin harcamalarından biraz daha yüksektir^[52].

Rusya ordusunun modernizasyon ihtiyaçlarının finansmanı için, silah ihracının artırılması yönünde çaba sarf edildiği gözlemlenmektedir. Rusya dünyanın en büyük ikinci silah ihracatçısı konumundadır^[41]. Rusya Savunma Bakanlığına göre 2019'da ülkenin silah satış geliri 5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir^[55]. Ancak Rusya'nın küresel silah pazarındaki payı yıllar içinde azalma eğilimindedir ve yukarıda değinildiği üzere Çin, ikincilik konumuna yükselmiş olabilir. SIPRI tahminlerine göre Rusya'nın küresel silah ihracatındaki payı 2015-2019 döneminde yüzde 21 olarak gerçekleşmiştir. Ancak Rusya'nın silah ihracatı 2010-14 yıllarına göre yüzde 18 daha düşüktür. Bu düşüşte Hindistan pazarındaki daralma etkili olmuştur. Rusya'nın silah ihracatının yaklaşık dörtte biri Hindistan'a yapılmaktadır. Hindistan, silahlı kuvvetlerinin ihtiyacı olan donanımın yüzde 60'ından fazlasını Rusya'dan karşılamaktadır^[56]. Ancak Rusya'nın

Hindistan'a silah ihracatı 2015-2019 döneminde bir önceki beş yıllık döneme göre yüzde 47 düşmüştür. Buna karşılık Rusya'nın Ortadoğu'ya silah ihracatı 2015-2019 arasında yüzde 30 artmıştır. Mısır ve Irak, Rus silahlarının ana müşterileri haline gelmiştir^[41].

3.4.1 Rusya'nın Yakın Gelecekteki Savunma Harcaması Planları

Rusya 2006'dan beri savunma bütçesinin ayrıntılarını gizli tutmaktadır. Ancak Birleşmiş Milletlere savunma harcamaları hakkında kabaca bilgi vermektedir. Ayrıca, Rus yetkililer zaman zaman harcamalar ve araştırmalar hakkında genel bilgiler paylaşmaktadır. 17 yıllık verilerden yola çıkarak yapılan bir araştırmada Rusya'nın askeri harcamalarının ortalama yüzde 46'sının personel harcamalarına, yaklaşık yüzde 25'inin operasyon ve bakım giderlerine, yaklaşık yüzde 25'inin tedarik ve yüzde 4 kadarının ise araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ayrıldığını ortaya çıkarmaktadır. Rusya son yıllarda tedarik ve Ar-Ge harcamalarını önemli ölçüde artırmakla birlikte, bu miktarlar ABD'nin yaptığı harcamalarla karşılaştırıldığında hayli mütevazı kalmaktadır^[54].

Öte yandan Rusya'nın savunma harcamalarının dökümüne ilişkin farklı yorumlar da bulunmaktadır. SIPRI'nin tahminlerine göre ise Rusya, 2010-2019 yılları arasında askeri harcamalarının yaklaşık yüzde 40'ını silah tedarikine ayırmıştır. Bu oran NATO müttefiki ülkelerin tedarikine ayırdığı paydan çok daha yüksektir. Rusya'nın tedarik ayırdığı pay; Fransa, Almanya ve İngiltere'nin ayırdığı payın iki katıdır^[52].

Savunma harcamalarının silahlı kuvvetlerin alt kademelerine dağılımı açısından incelendiğinde ise kara kuvvetlerinin ortalama yüzde 23 ile en büyük payı aldığı, deniz kuvvetlerinin ortalama yüzde 13,5; hava kuvvetlerinin ise yüzde 10,3 pay aldığı görülmektedir.

İleriye yönelik olarak ise Rusya'nın askeri harcamalarına yönelik farklı rakamlar ileri sürülmektedir. Rus devlet medyasına göre 2019'da açıklanan askeri harcama planı, 2020-2022 döneminde yaklaşık 10 trilyon ruble (154,1 milyar dolar) olacaktır^[57]. IISS'in bildirdiğine göre Rusya Savunma Bakanlığı bütçesi 2020 yılı için 1,5 trilyon ruble, yani yaklaşık 21,7 milyar dolar olacaktır^[8].

Ancak beklenen enflasyon oranları göz önüne alındığında askeri harcamaların reel olarak düşeceği anlaşılmaktadır^[58]. Ancak bu harcama planları 2019'da, yani COVID-19 öncesi yapılmıştır ve küresel ekonomide beklenen durgunluk nedeniyle gözden geçirilme ihtimali yüksektir. Ayrıca, Rusya'nın geliri büyük ölçüde petrol ve gaz ihracatından elde edilen gelire bağlıdır. Askeri harcama planı yayımlandıktan sonra petrol fiyatları hızla gerilemiş ve son aylarda kısmi bir toparlanma eğilimi göstermiştir. Bu ekonomik faktörler Rusya'nın gelecekteki askeri harcamalarını kısıtlayabilir.

3.5 Ortadoğu'da Askeri Harcama Yükü Ağırlaşıyor

Ortadoğu, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren bölgesel çatışmalar, iç karışıklıklar ve kronikleşen gerginlikler

nedeniyle, savunma kaygılarının en yüksek, dolayısıyla savunma harcamalarının da yüksek olduğu bölgelerin başında bulunmaktadır.

Ortadoğu ülkelerinin askeri harcamalarına ilişkin araştırmalar farklı coğrafi kapsam ve askeri harcama tanımlarından hareketle hazırlandığı için farklılıklar göstermektedir. Ancak öne sürülen rakamların hepsi dünya ortalamalarından yüksek harcama miktarları ve savunma yükünü işaret etmektedir. Örneğin SIPRI, Ortadoğu kapsamına Türkiye'yi de almaktadır ancak veri yetersizliğinden ötürü Katar, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen'in askeri harcamalarına ilişkin bilgi verememektedir. Buna rağmen SIPRI'ye göre Türkiye dahil 11 Ortadoğu ülkesi 2009 yılında 147 milyar dolar harcamıştır^[1] ve bölge ülkelerinin ortalama askeri yükü yüzde 4,5 olarak gerçekleşmiştir^[6].

Daha dar kapsamlı bir Ortadoğu tanımından hareket eden Londra merkezli küresel bilgi sağlayıcı şirket IHS Markki de farklı rakamlar telaffuz etmektedir. Araştırma kuruluşuna göre Ortadoğu'da 2019 yılında savunma harcamaları 100 milyar dolara yaklaşmıştır. Bu araştırmaya göre dünyanın en yüksek askeri harcamasını yapan 10 ülkesinden 5'i, 15 ülkesinden ise 9'u Ortadoğu'da bulunmaktadır. Ortadoğu ülkeleri kamu bütçelerinin ortalama yüzde 13'ünü savunmaya harcamaktadır. Bu oran Umman'da yüzde 20'ye, Suudi Arabistan'da ise yüzde 30'a yaklaşmaktadır. Ancak bu rakamlar askeri harcamaların kamu bütçesindeki yükünü işaret etmektedir. Savunma yükü ise askeri harcamaların GSMH'ye oranından hesaplanmaktadır. IHS Markkit, Birleşik Arap Emirlikleri'nin savunma harcamalarına ilişkin de bilgi vermektedir. Buna göre, BAE 2020 ve 2021'de savunma bütçesini ortalama yüzde 6,5 artırmayı ve toplamda 140,8 milyar dolar harcamayı planlamaktadır. Bu bütçenin 53,1 milyar doları tedarike ayrılmıştır^[59].

Türkiye hariç tutulduğunda Ortadoğu'da askeri harcamaların önemli bölümünü silah sistemlerinin tedariki oluşturmaktadır. Bölge ülkelerinden İsrail (ve belli alanlarda İran) dışında gelişmiş yerel savunma sanayii bulunmamaktadır ve ülkeler silah tedarikinde büyük ölçüde dışa bağımlıdır. Körfez ülkeleri ve Mısır 1960'lı yılların başlarında kendi savunma sanayilerini geliştirmek için bazı girişimlerde bulunmuş olsalar da, bu çabalar 21'inci yüzyılın başlarına kadar ciddi bir şekilde başlamamıştır. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri^[60] ve Mısır^[61], 2010'lu yıllardan itibaren yerli savunma sanayiinin gelişmesi için önemli bütçe ve kaynak ayırma işlemleri ve bu alanda Ar-Ge faaliyetlerini teşvik etmişlerdir.

Ancak bu çabalar söz konusu ülkeleri net silah ithalatçısı konumundan uzaklaştırmak için yeterli değildir. Ortadoğu ülkelerinin silah ithalatı 2015-2019 yılları arasında bir önceki beş yıllık döneme göre yüzde 61 oranında artmış ve son beş yıldaki toplam küresel silah ithalatının yüzde 35'ini oluşturmuştur. Bölge ülkelerinden Suudi Arabistan'ın silah alımlarının küresel pazarda belirgin bir ağırlığı vardır. Suudi Arabistan, 2015-2019 yılları arasında dünyanın en büyük silah ithalatçısı olmuştur. Bu ülkenin silah ithalatı, önceki beş yıllık döneme göre yüzde 130 artmış ve 2015-2019 döneminde küresel silah

ithalatının yüzde 12'sini oluşturmuştur. Suudi Arabistan, başta ABD ve İngiltere olmak üzere dünyanın belli başlı silah üreticilerinin bir numaralı müşterisi konumundadır. Silah üreticileri, Suudi Arabistan'daki insan hakları sorunları, bölgesel gerginlikler ve bu ülkenin liderliğindeki Körfez ülkeleri koalisyonunun Yemen'e askeri müdahalesine rağmen Suudi Arabistan'a silah ihraç etmeye devam etmektedirler^[41].

2019 yılının Ortadoğu'ya yönelik silah transferinin yüzde 35'i Suudi Arabistan'a, yüzde 16'sı Mısır'a, yüzde 9,7'si BAE'ye, yüzde 9,7'si Irak'a ve yüzde 9,6'sı ise Katar'a gitmiştir. Ortadoğu silah pazarının yüzde 53'ü ABD, yüzde 12'si Fransa, yüzde 11'i ise Rusya'nın elindedir^[41].

Bölgenin en büyük silah ithalatçıları arasında yer alan BAE ve Katar 2014 yılından beri askeri harcamalarına ilişkin veriler yayınlamamaktadır. SIPRI'ye göre Katar'ın silah ithalatı 2010-2014 döneminde yüzde 631 artmıştır ancak nominal rakamlar mevcut değildir. Bu oranın sonraki beş yıllık dönemde de yüksek seyrettiği tahmin edilmektedir.

Bölgede silah ithalatı yoğun biçimde yapılmakla birlikte, harcamaların seyri özellikle Körfez ülkelerinin başlıca gelir kaynağı olan petrol fiyatlarıyla yakından ilgilidir^[41]. Nitekim Ortadoğu'da, 2012-2015 yılları arasında bölgesel savunma harcamaları, petrol fiyatları 100 doları geçtiği için reel olarak yıllık ortalama yüzde 12 oranında artmıştır ancak sonraki yıllarda harcamalarda büyük düşüşler yaşanmıştır. 2014 ve 2016 yılları arasında petrol fiyatlarındaki hızlı gerileme, bölgedeki birçok devleti mali tedbirleri artırmaya zorlamıştır^[62]. Örneğin Suudi Arabistan'ın askeri harcamaları 2019 yılında yüzde 16 gerilemiştir^[1]. Suudi Arabistan'ın askeri harcamaları 2015'te 88,2 milyar dolarla zirveye ulaştıktan sonra gerilemeye başlamıştır^[63]. Bu eğilimin gelecek yıllarda da sürmesi beklenmektedir. COVID-19 krizi öncesi Suudi Arabistan'ın 2020 savunma bütçesinin 2019'a göre yüzde 4,7 azalma ile 48,5 milyar dolar olarak gerçekleşeceği belirtilmiştir^[64]. Ancak Mart ayında petrol fiyatlarının tarihin en düşük seviyelerine gerilemesi ve küresel ekonomik durgunluk ihtimalinin güçlenmesi üzerine Suudi Arabistan'ın savunma bütçesinde daha fazla kısıtlamaya gidebileceği belirtilmektedir^[65].

İsrail de dünyanın en yüksek savunma yüküne sahip ülkelerinden biridir. İsrail'de, 2019'da savunmaya harcanan miktar 20,5 milyar dolara çıkmış ve dünyanın askeri harcaması en yüksek 15'inci ülkesi haline gelmiştir^[1]. İsrail'in askeri harcamaları 2018'e kıyasla yüzde 1,7'lik hafif bir artış göstermiştir. İsrail 2010-2019 yılları arasında askeri harcamalarını istikrarlı bir şekilde artırmıştır. İsrail'in askeri harcamaları 2019'da 2010'a göre yüzde 30 daha yüksek gerçekleşmiştir. Buna karşılık İsrail'in askeri harcama yükü 2010'da yüzde 5,9 iken, bu oran 2019'da yüzde 5,3'e düşmüştür^[1].

Özellikle insansız hava araçları, hava savunma sistemleri ve erken uyarı sistemleri konusunda uzmanlaşan İsrail, savunma sanayii ihracatını artırmaktadır. İsrail Savunma Bakanlığına göre İsrail'in silah satışları 2019 yılında 7,2 milyar dolara ulaşmıştır^[66]. SIPRI'ye göre İsrail,

silah sistemleri satışlarını 2019'da yüzde 3 artırmış ve dünyanın en büyük sekizinci silah tedarikçisi konumuna gelmiştir. İsrail'in silah satışlarının yüzde 45'i Hindistan'a, yüzde 17'si Azerbaycan'a ve yüzde 8,5'i Vietnam'a yapılmaktadır^[41]. İsrail savunma sanayii üretiminin yüzde 80'i ihraç edilmektedir^[66]. İsrail'in silah ithalatına ilişkin veriler ise açıklanmamaktadır. SIPRI, 2019 yılında İsrail'in silah ithalatının bir önceki yıla göre yüzde 2 arttığını ve dünyanın en büyük 14'üncü silah ithalatçısı olduğunu bildirmiştir. İsrail'in en büyük silah tedarikçisi yüzde 78 ile ABD'dir^[41].

İsrail'in 2020-2021 döneminde savunma bütçesinin yaklaşık 100 milyar şekel (yaklaşık 29 milyar dolar) olacağı ifade edilmektedir^[67]. Ancak COVID-19 krizinin ardından İsrail'in savunma bütçesinde yüzde 10-15 indirmeye hazırlandığı belirtilmektedir^[68].

İran uluslararası ambargolar ve düşen petrol fiyatları nedeniyle ekonomik güçlükler çekmiş ve savunma harcamalarını önemli miktarda kısmak zorunda kalmıştır. SIPRI'ye göre İran, 2019 yılında savunmaya 12,6 milyar dolar harcamıştır. Bu miktar 2018 yılına göre yüzde 15 azalmaya işaret etmektedir. İran'ın savunma harcamaları 2018 yılında da yüzde 9,5 düşmüştür^[69]. İran'ın savunma harcamalarının 2016'dan bu yana neredeyse yüzde 30 gerilediği belirtilmektedir^[70]. Bu gerilemeye rağmen İran'ın askeri güç açısından dünyada 14'üncü sırada yer aldığı ve Ortadoğu'nun en kalabalık ordusuna sahip olduğu da ileri sürülmektedir^[69]. 2015'te yapılan

anlaşma gereği Birleşmiş Milletlerin İran'a uyguladığı silah ambargosunun, bazı kısıtlamaların sürmesi şartıyla Ekim 2020'de kalkması beklenmektedir. Bu tarihten sonra İran'ın askeri harcamalarının artması beklenebilir^[71]. Ancak COVID-19 krizi nedeniyle İran ekonomisindeki daralmanın yüzde 20'ye dayandığı ve bu nedenle savunma bütçesinde daha fazla kısıtlamaya gitmesinin beklendiği belirtilmektedir^[72].

Ortadoğu'nun en kalabalık ordularından birine sahip olduğu ve dünyanın en güçlü 10 ordusundan biri haline geldiği ileri sürülen Mısır, savunma harcamalarında sıradışı bir portre çizmektedir. Ülkenin savunma harcamaları, Ortadoğu'nun en düşüklerinden biridir. Farklı kaynaklar Mısır'ın savunma bütçesinin 4 milyar ila 7,5 milyar dolar civarında olduğunu belirtmektedir. IMF'ye göre Mısır, yüzde 1,2 oranında savunma yükü ile Ortadoğu'nun en düşük savunma yüküne sahip ülkelerinden biridir^[73]. Buna karşılık Mısır, son yıllarda yüklü miktarda silah sistemi alımlarıyla dikkat çekmektedir. SIPRI'ye göre Mısır, 2015-2019 döneminde silah alımlarında dünyada üçüncü sırada yer almaktadır^[41]. 2013'teki askeri darbeden sonra Mısır'ın askeri harcamalarının hızla arttığı ve yüklü dışalılara yöneldiği görülmektedir^[74]. Bir tahmine göre yedi yılda Mısır'ın askeri dışalıları yüzde 215 artmıştır^[75]. SIPRI'ye göre Mısır'ın silah ithalatı, 2015-2019 döneminde bir önceki beş yıla göre yüzde 212 daha fazladır^[41]. Mısır'ın, 2019 yılında dünya silah ithalatındaki payı yüzde 5,8'dir. Ülkenin en büyük silah tedarikçileri,

Fransa, Rusya ve ABD'dir. Mısır'ın silah ithalatını Suudi Arabistan ve BAE'nin sağladığı sübvansiyonlarla sağladığı da ileri sürülmektedir^[76].

3.6 ABD'nin Baskısıyla Avrupa'da Harcamalar Hafifçe Arttı

Avrupalı büyük güçlerin, göçmen krizi, artan belirsizlik ve ABD'nin savunma harcamalarının yükseltilmesi yönündeki baskıları sonucu NATO üyesi Avrupa ülkelerinin de askeri harcamalarını bir miktar artırdığı gözlenmektedir. Yeni savaş uçaklarına ödemeler yapan Bulgaristan'ın askeri harcamaları yüzde 127, Romanya'nın ise yüzde 17 oranında artmıştır. NATO üyesi 29 (Kuzey Makedonya'nın 27 Mart 2020'deki üyeliği ile üye sayısı 30'a çıkmıştır) ülkenin tamamı tarafından yapılan toplam askeri harcama 2019 yılında 1 trilyon 35 milyar dolardır^[1]. Bu miktarın gelecek yıllarda bir miktar artması beklenebilir. Zira Batı ve Orta Avrupa devletleri 2019'un sonunda ABD'ye 380 adet yeni savaş uçağı sipariş vermiştir.

Avrupa'nın geleneksel büyük güçlerinin savunma harcamalarında ise tek belirgin artış Almanya'dan gelmiştir. Almanya'nın askeri harcamaları 2019'da yüzde 10 artarak 49,3 milyar dolara çıkmıştır. Böylece Almanya'nın savunma harcamaları 2010'dan bu yana yüzde 15 oranında artmıştır ancak savunma yükü yüzde 1,8 ile sabit kalmıştır^[1].

Fransa ve İngiltere'nin harcamaları 2019'da yatay seyrini sürdürmüştür. Fransa'nın askeri harcamaları 2019'da yüzde 1,6 artarak 50,1 milyar dolara ulaşmıştır. Fransa'nın son 10 yıldaki askeri harcamaları sadece yüzde 3,5 oranında artmıştır. Fransa'nın savunma yükü, yaklaşık 10 yıldır yüzde 1,9 ila 2 dar aralığında gidip gelmektedir. Bu aralık NATO tarafından belirlenen savunma yükü baz puanıdır^[1]. NATO yönergeleri^[77] üye ülkelerin milli gelirlerinin yüzde 2'sini savunma için harcamalarını ve bunun en az yüzde 20'sinin savunma ile ilgili Ar-Ge ve büyük ekipman satın alımları için yapılmasını tavsiye etmektedir. NATO'ya üye tüm Avrupa ülkelerinin yüzde 2'lik savunma yükü talebini karşılayabilmek için savunma harcamalarını ortalama yüzde 40'ın üzerinde artırması gerektiği ifade edilmektedir^[78].

Ancak Avrupa ülkeleri bu talebi karşılamakta istekli görünmemektedir. IISS tahminine göre tüm Avrupa'da 2019'da savunma harcamaları yüzde 4,2 artmıştır^[79]. Buna karşılık kıtanın geleneksel askeri güçleri savunma harcamalarını yükseltmekten kaçınmaktadır. Örneğin İngiltere'nin askeri harcamaları da 2019'da fazla değişmemiştir. Ancak İngiltere'nin savunma harcamaları 2010 seviyesinden yüzde 15 daha düşüktür. İngiltere'nin harcamaları 2015'ten bu yana oldukça sabit kalmış savunma yükü 2010'da yüzde 2,4 seviyesindeyken, 2019'da yüzde 1,7'ye gerilemiştir. İngiltere'nin 2019'daki askeri yükü 1950'den bu yana en düşük seviyeye inmiştir^[1].

Avrupa'nın savunma harcamalarını artırma çabaları COVID-19 krizi nedeniyle sekteye uğrayabilir. Yapılan bir araştırmaya göre Avrupa devletleri krizin ekonomilerinde yarattığı daralmayı normale döndürebilmek için 2020'de savunma harcamalarını 20,6 milyar dolar ile 55,9 milyar

dolar arasında düşürmek zorunda kalacaktır. Aynı araştırmaya göre Avrupa ülkeleri 2020'de savunmaya toplamda 265,4 milyar dolar harcamayı planlamıştır. Ancak harcamaların yüzde 7,8 ile yüzde 21,1 arasında düşmesi beklenmektedir^[76]. Kesintilerden yeni kurulan Avrupa Savunma Ajansının (EDA) bütçesinin de etkilenmesi beklenmektedir. Ajansın finansmanı ve ortak savunma projeleri için oluşturulan Avrupa Savunma Fonu'nun bütçesinin 13 milyar dolardan altı milyar dolara çekilmesi gündemdedir^[80].

4. SONUÇ: TARİH TÜRKİYE'NİN YOLUNU DOĞRULUYOR

Bir ulusun güvenliğinin savunma harcaması düzeyiyle çok az ilişkisi vardır. Askeri harcamalar tek başına askeri kapasitenin veya gücün açık bir göstergesi olarak kabul edilemez. Askeri kapasite, her yıl askeri faaliyetlere ayrılan finansal kaynaklara ek olarak bir dizi faktöre bağlıdır. Bu daha niteliksel faktörler arasında silahlı kuvvetlerin değerleri, ekonominin durumu, moral, askeri hazırlık, savaş deneyimi, doktrin ve örgütlenme sayılabilir. Dahası, askeri harcama verileri yıllık girdiyi temsil ederken, büyük silah sistemlerinin ve diğer varlıkların envanteri gibi mevcut stokları ölçmez. Daha büyük askeri harcamalar daha fazla güvenlik anlamına gelmez. Önemli olan yerli yetenekleri ve Ar-Ge kapasitesini artırmaktır.

2010'lu yılların ortasından itibaren askeri harcamaların seyri ülkelerin güvenlik algılarına bağlı olarak inişli çıkışlı, çoğunlukla aşağı yönlü ilerlemiştir. COVID-19 pandemisinin küresel ekonomide açtığı yaralar ülkeleri savunma finansmanı konseptlerini de yeniden gözden geçirmeye zorlamaktadır. Bu çalışmada incelenen ülkelerin hepsinde askeri harcamaların kısılması ve artan savunma yükünün finansmanı için silah ihracatının artırılması yönünde bir irade ortaya çıktığı gözlenmektedir. Ancak tüm ülkelerin savunma bütçelerini kısma eğiliminde olduğu bir dönemde ihracat olanaklarının artması beklenemez. Bu nedenle yakın dönemde ulusların ve bölgesel ittifakların, savunma sanayilerinin kapasitesini artırma, modernizasyon ve tedarik ihtiyaçlarını yerli kaynaklardan temin etmeyi tercih edeceklerini tahmin etmek zor değildir.

Bu eğilim, SIPRI'nin deyişiyle "kabiliyetlerini hızla ve sürdürülebilir şekilde" artıran Türkiye'nin, savunma sanayinin geliştirilmesi için attığı adımların ne kadar isabetli olduğunun açık bir kanıtıdır. Gerçekten de 1990'lı yıllarda dünyanın en büyük silah ithalatçıları arasında ilk üç sıradan düşmeyen Türkiye, 2010'dan itibaren savunma harcamalarını yüzde 86 oranında artırırken silah ithalatını yüzde 48 oranında azaltabilmiş^[1], öte yandan savunma yükünü yüzde 2,7 gibi NATO'nun gerekleri de göz önünde alındığında, makul bir seviyede tutabilmiştir. Bu olumlu tablo Türkiye'ye hem yenilikçi ve dinamik bir savunma sanayii, hem de ekonomisini zorlamadan yüksek kabiliyetli güçlü bir ordu'nun muhafazasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Tian, Nan; Kuimova, Alexandra; Lopes da Silva, Diego; D. Wezeman, Pieter; T. Wezeman, Siemon; (2020), "Trends In World Military Expenditure, 2019", *SIPRI*, (Nisan 2020), https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-04/fs_2020_04_milex_0.pdf. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [2] *Deloitte*, (2019), "2020 Global Aerospace And Defense Industry Outlook", <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/energy-resources/us-2020-global-aerospace-defense-outlook.pdf>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [3] *NATO*, (2019), "Defence Expenditure of NATO Countries (2013-2019)", (29 Kasım 2019), https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_11/20191129_pr-2019-123-en.pdf. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [4] Kumar, Ganesh; (2017), "Countries Military Expenditures: Definitions and Determinants", *Economic Affairs*, (Aralık 2017), <http://ndpublisher.in/admin/issues/EAv62n4j.pdf>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [5] *SIPRI*, "SIPRI Definition of military expenditure", <https://www.sipri.org/databases/milex/definitions>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [6] *SIPRI*, (2020), "Global military expenditure sees largest annual increase in a decade—says SIPRI—reaching \$1917 billion in 2019", (27 Nisan 2020), <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/global-military-expenditure-sees-largest-annual-increase-decade-says-sipri-reaching-1917-billion>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [7] Clements, Benedict; Gupta, Sanjeev; Khamidova, Saida; (2019), "Is Military Spending Converging Across Countries? An Examination of Trends and Key Determinants", *IMF*, (Eylül 2019), <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/WP/2019/wpiea2019196-print-pdf.ashx#:~:text=Worldwide%20military%20spending%2C%20when%20estimated,Figure%201%20and%20Table%201>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [8] Béraud-Sudreau, Lucie; (2020), "Global defence spending: the United States widens the gap", *IJSS*, (14 Şubat 2020), <https://www.ijss.org/blogs/military-balance/2020/02/global-defence-spending>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [9] Vittori, Jodi; (2020), "A Weapons Epidemic", *Carnegie Middle East Center*, (1 Haziran 2020), <https://carnegie-mec.org/diwan/81948>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [10] Macias, Amanda; (2020), "Here's the firepower the Pentagon is asking for in its \$705 billion budget", *CNBC*, (11 Şubat 2020), <https://www.cnn.com/2020/02/11/what-the-pentagon-is-asking-for-in-its-705-billion-budget.html>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [11] T. Esper, Mark; (2020), "DOD Releases Fiscal Year 2021 Budget Proposal", *US Dept of Defense*, (10 Şubat 2020), <https://www.defense.gov/Newsroom/Releases/Release/Article/2079489/dod-releases-fiscal-year-2021-budget-proposal/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [12] *US Department of Defense*, (2020), "Fiscal Year 2021 Budget Request", (Şubat 2020), https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2021/fy2021_Budget_Request.pdf. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [13] *Center For Arms Control And Non-Proliferation*, (2020), "Fiscal Year 2021 Defense Spending Briefing Book", (11 Şubat 2020), <https://armscontrolcenter.org/fiscal-year-2021-defense-spending-briefing-book/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [14] *Office Of The Under Secretary Of Defense*, (2020), "Defense Budget Overview Irreversible Implementation of the National Defense Strategy", (13 Mayıs 2020), https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2021/fy2021_Budget_Request_Overview_Book.pdf#page=114. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [15] *Peter G. Peterson Foundation*, (2020), "U.S. Defense Spending Compared to Other Countries", (13 Mayıs 2020), https://www.pgpf.org/chart-archive/0053_defense-comparison. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [16] *White House*, "Policy Net Budget Authority By Function, Category, and Program", https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/02/24-1_fy21.pdf. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [17] Swagel, Phill; (2020), "CBO's Current Projections of Output, Employment, and Interest Rates and a Preliminary Look at Federal Deficits for 2020 and 2021", *Congressional Budget Office*, (24 Nisan 2020), <https://www.cbo.gov/publication/56335>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [18] Harper, Jon; (2020), "Defense Budgets Could Fall Victim to COVID-19", *National Defense*, (19 Mayıs 2020), <https://www.nationaldefensemagazine.org/articles/2020/5/19/defense-budgets-could-fall-victim-to-covid-19>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [19] Cancian, Mark; (2020), "Huge Deficit = Defense Budget Cuts? Maybe Not", *Breaking Defense*, (15 Mayıs 2020), <https://breakingdefense.com/2020/05/huge-deficit-defense-budget-cuts-maybe-not/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [20] Weisgerber, Marcus; (2020), "DOD's 2021 Budget Would Trim Arsenal, Shift Funds To Arms Development", *Defense One*, (10 Şubat 2020), <https://www.defenseone.com/politics/2020/02/dods-2021-budget-would-retire-old-weapons-buy-new-ones-eventually/162997/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [21] Bender, Bryan; Palmeri, Tara; (2017), "Trump to unleash more global arms sales", *Politico*, (29 Eylül 2017), <https://www.politico.com/story/2017/09/29/trump-global-arms-sales-243282>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [22] *Al Jazeera*, (2020), "Trump admin plans to reclassify armed US drones to boost sales", (12 Haziran 2020), <https://www.aljazeera.com/ajimpact/trump-admin-plans-reclassify-armed-drones-boost-sales-200612165549646.html>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [23] LaForgia, Michael; Bogdanich, Walt; (2020), "Why Bombs Made in America Have Been Killing Civilians in Yemen", *The New York Times*, (16 Mayıs 2020), <https://www.nytimes.com/2020/05/16/us/arms-deals-raytheon-yemen.html?referringSource=articleShare>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [24] Elbagir, Nima; (2020), "The US cleared the way for a new arms sale to the UAE, despite evidence it violated the last one", *CNN*, (22 Mayıs 2020), <https://edition.cnn.com/2020/05/22/world/state-department-uae-arms-sale-yemen-intl/index.html>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [25] Elbagir, Nima; (2019), "Sold to an ally, lost to an enemy", *CNN*, <https://edition.cnn.com/interactive/2019/02/middleeast/yemen-lost-us-arms/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [26] Browne, Ryan; (2020), "Trump administration approves arms sale to Taiwan amid China tensions", *CNN*, (21 Mayıs 2020), <https://www.cnn.com/world/2020/5/21/trump-administration-approves-arms-sale-to-taiwan-amid-china-tensions.html>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [27] Antonopoulos, Paul; (2020), "Washington could lift arms embargo but wants Cyprus to cut relations with Russia", *Greek City Times*, (16 Nisan 2020), <https://greekcitytimes.com/2020/04/16/washington-could-lift-arms-embargo-but-wants-cyprus-to-cut-relations-with-russia/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [28] *Statista*, (2020), "Volume of US weapon sales to Turkey 2008-2017", (2 Haziran 2020), <https://www.statista.com/statistics/1006374/turkey-us-weapon-sales-volume/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [29] Farooq, Umar; (2019), "The Second Drone Age", *The Intercept*, (14 Mayıs 2019), <https://theintercept.com/2019/05/14/turkey-second-drone-age/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)

- [30] *Wikipedi*, “Lockheed Martin F-35 Lightning II”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Lockheed_Martin_F-35_Lightning_II
- [31] *Industry Week*, (2019), “Lockheed-Martin F-35’s Full Rate Production to Be Delayed Up to 13 Months Longer”, (18 Ekim 2019), <https://www.industryweek.com/technology-and-iiot/article/22028435/lockheedmartin-f35s-full-rate-production-to-be-delayed-up-to-13-months-longer>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [32] Can Kozan, Berk; (2019), “Comprehension of the S-400 Crisis”, *Modern Diplomacy*, (10 Aralık 2019), <https://modern diplomacy.eu/2019/12/10/comprehension-of-the-s-400-crisis/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [33] Weitz, Richard; (2019), “Why Excluding Turkey From the F-35 Program Is the Right Call—and Sufficient”, *World Politics Review*, (30 Temmuz 2019), <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/28078/why-excluding-turkey-from-the-f-35-program-is-the-right-call-and-sufficient>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [34] *Reuters*, (2020), “Turkish foreign minister says Russian S-400 air defense no threat to NATO”, (23 Ocak 2020), <https://www.reuters.com/article/us-davos-meeting-turkey/turkish-foreign-minister-says-russian-s-400-air-defense-no-threat-to-nato-idUSKB-N1ZM1FS>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [35] Demirci, Zuhai; (2019), “10 soruda Türkiye neden S-400 alıyor”, *Anadolu Ajansı*, (8 Mart 2019), <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/10-soruda-turkiye-neden-s-400-aliyor/1412408>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [36] *Govtrack*, (2019), “S. 1790: National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2020”, (19 Aralık 2019), <https://www.govtrack.us/congress/bills/116/s1790/text>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [37] *BBC*, (2020), “ABD Senato Komitesi’nden Türkiye’ye verilmeyen F-35 savaş uçaklarının modifiye edilmesine onay”, (12 Haziran 2020), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53017578>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [38] Weisgerber, Marcus; (2020), “Turkey Will Make F-35 Parts Throughout 2020, Far Longer Than Anticipated”, *Defense One*, (14 Ocak 2020), <https://www.defenseone.com/politics/2020/01/turkey-will-make-f-35-parts-longer-anticipated/162426/?oref=d-river>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [39] *savunmasanayiorg*, (2020), “F-35 Konusundaki Duruşumuzun Doğru Olduğuna İnanıyoruz”, Youtube, (20 Mayıs 2020), https://www.youtube.com/watch?v=vwjchM_NuJM. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [40] Gould, Joe; (2019), “US could buy Turkey’s Russian-made S-400 under Senate proposal”, (12 Temmuz 2019), *Defense News*, <https://www.defensenews.com/congress/2020/06/29/us-could-buy-turkeys-russia-made-s-400-under-senate-proposal/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [41] D. Wezeman, Pieter; (2020), “Trends In International Arms Transfers, 2019”, *SIPRI*, (Mart 2020), https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-03/fs_2003_at_2019.pdf. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [42] *Reuters*, (2020), “China has world’s second-largest arms industry, think tank estimates”, (27 Ocak 2020), <https://www.reuters.com/article/us-china-arms-production/china-has-worlds-second-largest-arms-industry-think-tank-estimates-idUSKBN1ZPOUE>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [43] *China Power*, “How dominant is China in the global arms trade?”, <https://bit.ly/32jGBSq>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [44] *China Power*, “What does China really spend on its military?”, <https://chinapower.csis.org/military-spending/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [45] S. Glaser, Bonnie; (2020), “Breaking Down China’s 2020 Defense Budget”, *CSIS*, (22 Mayıs 2020), <https://www.csis.org/analysis/breaking-down-chinas-2020-defense-budget#:~:text=When%20using%20constant%202010%20dollars,tells%20part%20of%20the%20story>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [46] *Defence Capital*, (2020), “Even at \$45-bn defence budget, India military modernisation to suffer in 2021 fiscal”, (1 Şubat 2020), <https://defence.capital/2020/02/01/at-45-billion-defence-budget-india-military-modernisation-to-suffer-in-2021-fiscal/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [47] Raghuvanshi, Vivek; (2020), “New weapons purchases suffer under India’s latest defense budget”, *Defense News*, (4 Şubat 2020), <https://www.defensenews.com/global/asia-pacific/2020/02/04/new-weapons-purchases-suffer-under-indias-latest-defense-budget/#:~:text=NEW%20DELHI%20E2%80%94%20India’s%20defense%20budget,if%20its%20defense%20funds%20on>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [48] Pandit, Rajat; (2020), “No Big Bang modernization for the armed forces in the defence budget”, *The Times of India*, <https://timesofindia.indiatimes.com/india/no-big-bang-modernization-for-the-armed-forces-in-the-defence-budget/articleshow/73842801.cms>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [49] Gilani, Iftikhar; (2020), “COVID-19 affects India’s defense spending, acquisition”, *Anadolu Ajansı*, (8 Mayıs 2020), <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/covid-19-affects-india-s-defense-spending-acquisition/1833527>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [50] Pandit, Rajat; (2020), “Covid ties govt hands, no big defence deal for now”, *The Times of India*, (24 Nisan 2020), <https://timesofindia.indiatimes.com/india/covid-ties-govt-hands-no-big-defence-deal-for-now/articleshow/75337399.cms>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [51] *IMF*, (2020), “World Economic Outlook, April 2020: The Great Lockdown”, (Nisan 2020), <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [52] T. Wezeman, Siemon; (2020), “Russia’s military spending: Frequently asked questions”, *SIPRI*, (27 Nisan 2020), <https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2020/russias-military-spending-frequently-asked-questions>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [53] *SIPRI Yearbook Online*, “II. Russian nuclear forces”, <https://www.sipriyearbook.org/view/9780198839996/sipri-9780198839996-chapter-6-div1-035.xml>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [54] Crane, Keith; Oliker, Olga; Nichiporuk, Brian; (2019), “Trends in Russia’s Armed Forces”, *Rand Corporation*, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2500/RR2573/RAND_RR2573.pdf. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [55] *The Moscow Times*, (2020), “Russia Returns to Top 5 Defense Spending Countries Worldwide – Think Tank”, (27 Nisan 2020), <https://www.themoscowtimes.com/2020/04/27/russia-returns-to-top-5-defense-spending-countries-worldwide-think-tank-a70114>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [56] H Laskar, Rezaul; (2020), “Assured by Russia of speedy completion of defence contracts, says Rajnath Singh”, *Hindustan Times*, (23 Haziran 2020), <https://www.hindustantimes.com/india-news/assured-by-russia-of-speedy-completion-of-defence-contracts-says-rajnath-singh/story-AMnU4SbMLFU3plnVz-gJEOJ.html>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [57] *Russian News Agency*, (2019), “Russia’s national defense budget to total \$154 bln through 2022”, (1 Ekim 2019), <https://tass.com/defense/1080646>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [58] *Russian Ministry of Defense*, (2019), “On the Federal Budget for 2020 and for the Planning Period 2021 and 2022”, (2 Aralık 2019), <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201912030041>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [59] *Arabian Aerospace Online News Service*, (2019), “Strong defence spending in the Middle East”, (27 Ağustos 2019), <https://www.arabianaerospace.aero/strong-defence-spending-in-the-middle-east.html#:~:text=Middle%20Eastern%20defence%20spending%20will,15%20defence%20budgets%20per%20GDP>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)

- [60] Barany, Zoltan; (2020), "Indigenous Defense Industries in the Gulf", *CSIS*, (24 Nisan 2020), <https://www.csis.org/analysis/indigenous-defense-industries-gulf>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [61] Suci, Peter; (2020), "The Egyptian Arms Industry Never Lived Up to Its Potential", *The National Interest*, (18 Nisan 2020), <https://nationalinterest.org/blog/buzz/egyptian-arms-industry-never-lived-its-potential-145937>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [62] Barrie, Douglas; (2020), "Defence spending and plans: will the pandemic take its toll?", *IJSS*, (1 Nisan 2020), <https://www.ijss.org/blogs/military-balance/2020/04/defence-spending-coronavirus>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [63] *Trading Economics*, "Saudi Arabia Military Expenditure", <https://tradingeconomics.com/saudi-arabia/military-expenditure>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [64] Bisaccio, Derek; (2019), "Saudi Arabia Cuts Defense Budget", *Defense Security Monitor*, (9 Aralık 2019), <https://dsm.forecastinternational.com/wordpress/2019/12/09/saudi-arabia-cuts-defense-budget/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [65] Bisaccio, Derek; (2020), "Oil Salvoes Put Further Pressure on Saudi Defense Budget", *Defense Security Monitor*, (1 Nisan 2020), <https://dsm.forecastinternational.com/wordpress/2020/04/01/oil-salvoes-put-further-pressure-on-saudi-defense-budget/#:~:text=The%20Saudi%20defense%20budget%20remains,procurement%20activity%20in%20Saudi%20Arabia..> (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [66] J. Frantzman, Seth; "Israel's defense export contracts were worth \$7.2B in 2019", *Defense News*, <https://www.defensenews.com/global/europe/2020/06/22/israels-defense-export-contracts-were-worth-72-billion-in-2019/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [67] Rojkes Dombe, Ami; (2020), "As was expected, IDF to Receive Budget Increase", *Israel Defense*, (21 Ocak 2020), <https://www.israeldefense.co.il/en/node/41702>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [68] *The New Arab*, (2020), "Israel to significantly cut military spending amid coronavirus economic fallout", <https://english.alaraby.co.uk/english/news/2020/06/22/israel-to-cut-military-spending-amid-coronavirus-economic-fallout>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [69] Stavljani, Dragan; Baumgartner, Pete; (2020), "Persian Might: How Strong Is Iran's Military?", *Radio Free Europe*, (9 Ocak 2020), <https://www.rferl.org/a/persian-might-a-look-at-tehran-s-military-capability-amid-the-u-s--iranian-conflict/30368967.html>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [70] *Financial Times*, (2020), "Iran sustains military spending in face of US sanctions", (24 Şubat 2020), <https://www.ft.com/content/d03c20ce-548c-11ea-90ad-25e377c0ee1f>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [71] Slavin, Barbara; (2020), "Post-embargo, Iran arms purchases would be limited and selective", *Atlantic Council*, (9 Haziran 2020), <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/post-embargo-iran-arms-purchases-would-be-limited-and-selective/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [72] *The National*, (2020), "Iran's defence budget to shrink under Covid-19 pressure", (15 Mayıs 2020), <https://www.thenational.ae/world/mena/iran-s-defence-budget-to-shrink-under-covid-19-pressure-1.1019587>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [73] *Central Intelligence Agency*, "The World Factbook", <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/330.html>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [74] Ponthus, Julien; Irish, John; (2015), "France's Hollande says Egypt to buy Rafale fighters, frigate", *Reuters*, (12 Şubat 2015), <https://www.reuters.com/article/us-egypt-rafale/frances-hollande-says-egypt-to-buy-rafale-fighters-frigate-idUSKBN0L-G1QV20150212>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [75] Al-Kinani, Mohamad; (2019), "Why Egypt is spending Money on Buying Arms??", *SDArabia*, (21 Kasım 2019), <http://english.sdarabia.com/why-egypt-is-spending-money-on-buying-arms/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [76] Berenson, Doug; Kimla, Dominik; Leboulanger, Alix; (2020), "Defense Spending and COVID-19: Implications On Government Finance and National Security", *Avascent*, (15 Nisan 2020), <https://www.avascent.com/news-insights/white-papers/defense-spending-and-covid-19-implications-on-government-finance-and-national-security/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [77] NATO, (2018), "Wales Summit Declaration", (30 Ağustos 2018), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [78] Dowdy, John; (2017), "More tooth, less tail: Getting beyond NATO's 2 percent rule", *McKinsey*, (Kasım 2017), <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Public%20Sector/Our%20Insights/More%20tooth%20less%20tail%20Getting%20beyond%20NATOs%202%20percent%20rule/More-tooth-less-tail-VF.pdf>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [79] Lye, Harry; (2020), "Europe steps up defence spending: IJSS", *Army-Technology*, (24 Şubat 2020), <https://www.army-technology.com/features/europe-steps-up-defence-spending-ijss/>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)
- [80] Morrow, Amanda; (2020), "Spending on Covid-19 crisis may blow apart EU defence ambitions", *rfi*, (13 Mayıs 2020), <http://www.rfi.fr/en/europe/20200513-spending-on-covid-19-crisis-may-blow-apart-eu-defence-ambitions-military-budget>. (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020)

thinktech
STM Teknolojik Düşünce Merkezi
<http://thinktech.stm.com.tr>

